

MARCEL MAUSS'UN "BÜTÜNSEL SOSYAL OLGU" KAVRAMI İLE "ARMAĞAN YAKLAŞIMI" ARASINDAKİ İLİŞKİSELLİĞİ TARTIŞMAK

Discussing the Relationship Between Marcel Mauss's Concept of "Total Social Fact" and the "Gift Approach"

Abdurrahim KORKMAZ⁶

Öz

Marcel Mauss'un *Armağan Üzerine Deneme* (1924) eseri yüz yaşındadır. Bu eser, bir asırdır açtığı yollarla birlikte hem sosyal bilimlerde tartışılmakta hem de çalışılmaktadır. Bu çalışmanın konusu da, Mauss'un bulmaya ve ortaya çıkartmaya çalıştığı: insan toplumlarının temelinde bulunan yapı taşlarından biri olan "armağan olgusu"dur. Mauss, "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırması ile soyut ve teorik olanı, "armağan yaklaşımı" ile de somut ve pratik olanı bir araya getirmiştir. Bu eş anlılık durumu, soyut-somut ve teori-pratik birlikteliği "ilişkisel sosyolojik" bir perspektif taşımakla birlikte, bugünkü "ilişkisel sosyoloji" paradigmasının da tohumlarını atmıştır. Bu bağlamda eldeki çalışma, Mauss'un "bütünsel sosyal olgu" kavramı ve "armağan yaklaşımı" arasındaki bağlardan hareketle, *Armağan Üzerine Deneme* çalışmasını ilişkisel sosyoloji yaklaşımıyla tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ilk bölümde; Mauss'un genel teorik eğilimlerine dair kısa bir çerçeve çizilmiş ve nasıl bir sosyal bilim düşüncesi taşıdığına odaklanılmıştır. Bu odaklanmada "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırması ön plana çıkarılmıştır. İkinci bölümde; Mauss'un teorik yaklaşımından ve kavramsallaştırmasından hareketle, hem *Armağan Üzerine Deneme* çalışması tartışılmış hem de "armağan yaklaşımı" değerlendirilmiştir. Böylece sonuç bölümünde; hem Mauss'un "bütünsel sosyal olgu" anlayışı hem de "armağan yaklaşımı" birlikte ele alınarak, bu birlikteliğin "ilişkisel sosyoloji" paradigmasının kökenleri olduğu iddiası üzerine bir tartışma yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Marcel Mauss, Armağan, Bütünsel Sosyal Olgu, İlişkisellik, İlişkisel Sosyoloji.

Abstract

Marcel Mauss's *The Gift* (1924) is a hundred years old. This work has been discussed for a century and is still studied in the social sciences along with the ways it opened. The subject of this study is the "gift phenomenon", which is one of the building blocks of human societies, which Mauss tried to find and reveal. Mauss brought together the abstract and theoretical with his "total social fact" conceptualization, and the concrete and practical with his "gift approach". This state of simultaneity, abstract-concrete and theory-practice unity carries a "relational sociological" perspective, but also laid the seeds of today's "relational sociology" paradigm. In this context, the present study aims to discuss the *The Gift* with a relational sociology approach, based on the ties between Mauss's concept of "total social fact" and the "gift approach". In line with this purpose, in the first part; A brief framework of Mauss's general theoretical tendencies is drawn and the focus is on what kind of social science thought he carries. In this focus, the conceptualization of "total social fact" is brought to the fore. In the second part; based on Mauss's theoretical approach and conceptualization, both the *The Gift* was discussed and the "gift approach" was evaluated. Thus, in the conclusion section; by considering both Mauss's "total social fact" understanding and "gift approach" together, a discussion has been made on the claim that this unity is the origins of the "relational sociology" paradigm.

Keywords: Marcel Mauss, Gift, Total Social Fact, Relationality, Relational Sociology.

⁶ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, a.korkmaz.sosyoloji@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4966-6148.

GİRİŞ

Değiş tokuşlar ve sözleşmeler, teoride gönüllü, gerçekte ise zorunlu olarak yapılan ve geri verilen armağanlar şeklinde ortaya çıkar.
(Marcel Mauss, 2018: 72)

Fransız teorisyen Marcel Mauss'un bu epigrafide armağana dair öne sürdüğü düşünce, yaklaşık yüzyıldır süregelen bir tartışmanın başlatıcısı olmuştur. Armağan için "teoride gönüllü gerçekte ise zorunlu" tespiti, Marcel Mauss tarafından (1924) yapılan *Armağan Üzerine Deneme: Arkaik Toplumlarda Mübadele Biçimleri ve Nedenleri* isimli çalışmada yer alır. Bu çalışma, hem Fransa'daki sosyal bilimlere hem de genel olarak sosyoloji ve antropoloji disiplinlerine açtığı yollar ile 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. Mauss'un bu çalışmayla açtığı yol, kendisinden sonra gelen Claude Lévi-Strauss'tan Maurice Godelier'e kadar birçok antropoloğu, Pierre Bourdieu'den Jacques T. Godbout'a kadar birçok sosyoloğu ve Jacques Derrida'dan Jean-Luc Marion'a kadar birçok felsefeciyi ve ekonomi, din, siyaset, hukuk, edebiyat gibi bilimsel disiplinleri etkilemiştir.

Sosyal bilimleri derinden etkilemiş olan Mauss ve teorik düşünceleri üzerine, Türkiye'deki mevcut literatüre bakıldığında yapılan çalışmanın yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Yakın zamanda Tunçbilek'in (2023) yaptığı, *Marcel Mauss'un Armağan Üzerine Deneme'si -Bir Tahlil-* çalışması bir istisna olarak burada anılabilir. Ancak bu çalışma dışında, armağan konusunda yazılan metinlerde Mauss'un kısmen ele alındığı görülmektedir. Oysa Mauss'un açtığı yollar ve düşünce izlekleri bundan fazlasını hak etmektedir. Doğrudan bazı kavramlarına yoğunlaşmak ve ortaya koyduğu teorileri tartışarak sosyal bilimler literatürüne katkı sunmak gerekir. Bununla birlikte Türkiye'de her geçen gün "ilişkisel sosyoloji" paradigmasına yönelik çalışmalar artarken, bu çalışmaların Mauss'u çoğunlukla görmezden geldiği görülmektedir. Burada gözden kaçırılan durum; Mauss'un "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırmasından hareketle "armağan yaklaşımı"ni geliştirdiği ve bunun "ilişkisel sosyoloji" paradigmasının kökleriyle bağları olduğudur. Bu bağlamda eldeki çalışma; Mauss'un "armağan yaklaşımı" ile "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırmasını ön plana çıkartmayı ve Mauss'un "ilişkisel sosyoloji" paradigmasına katkıda bulunduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Mauss'un düşüncesinde ilişkisel sosyolojik kökler olduğu iddiasını tartışmaya açma girişimindedir. Bu girişim, Mauss'un sosyolojiye biçtiği rol veya görev ile Mauss'un yeni kurulma aşamasında olan sosyolojiye nasıl bir katkı sunduğuna odaklanmak ve armağan yaklaşımını da Mauss'un bu amaç için attığı bir adım olarak okumak gerektiği iddiasındadır. Bu bağlamda çalışma, Mauss'un "bütünsel sosyal olgu" kavramı ile "armağan yaklaşımı" arasındaki bağları temel alarak, *Armağan Üzerine Deneme*'yi ilişkisel sosyoloji perspektifiyle tartışmayı amaçlamaktadır.

Mauss'un "bütünsel sosyal olgu olarak armağan yaklaşımı, ilişkisel sosyolojik bir perspektif taşımaktadır" iddiası için, kısaca "ilişkisel sosyoloji"ye değinmek gerekir. "En geniş anlamıyla ilişkisel sosyoloji, toplumsal hayatı toplumsal ilişkileri inceleyerek araştırır" (Powell ve Dépelteau, 2015: 15). Pierpaolo Donati'nin *İlişkisel Sosyolojiye Giriş* (1983) çalışması, konuyla ilgili ilk çalışmalardan sayılır (Kasapoğlu, 2016: 13). Bununla birlikte, ilişkisel sosyoloji son 30 yılda başka bir paradigma veya alternatif bir paradigma olarak görülmeye başlanmıştır. 1990'larda şekillenmeye başlanan bu paradigma, Mustafa Emirbayer'in "İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto" (1997) çalışmasının yayımlanmasıyla birlikte, daha fazla ivme kazanmıştır. Bu ivme, paradigmayı Avrupa'da ve Amerika'da daha fazla görünür kılmıştır. Ancak, Türkiye'de ilişkisel sosyoloji çalışmaları, bu paradigmayı daha çok tanıtmaya biçimindedir ve bu tanıtmaya çabaları genellikle çeviri temellidir. İlişkisel sosyolojiyi tanıtmaya çabaları olarak yapılan bu çeviri temelli çalışmalar, çoğunlukla Pierre Bourdieu üzerinden yapılmaktadır

(Kasapoğlu, 2016: 13-15). “Dépelteau, ilişkisel sosyolojinin beş fikirsel çekirdeği olarak: ‘modern düalizmlerin reddi’, ‘süreçsel düşünme ilkesi’, ‘tözcülük reddi’, ‘karşılıklı bağıllık ilkesi’, ‘yeniden üretim ilkesi’ni sayar ve ilişkisel sosyologların bunları benimsediğini savunur” (Demir, 2021: 48). Aşağıda metin boyunca Mauss ve bu ilişkisel sosyolojik fikirsel çekirdekler arasında bağlar kurulmuş ve sonuç bölümünde ise Mauss’un düşünceleri, bu fikirsel çekirdekler ışığında tartışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; Mauss’un genel teorik eğilimlerine dair kısa bir çerçeve çizilmiş ve nasıl bir sosyal bilim düşüncesi taşıdığına odaklanılmıştır. Bu odaklanmada “bütünsel sosyal olgu” kavramsallaştırması ön plana çıkarılmıştır. İkinci bölümde; *Armağan Üzerine Deneme* çalışması tartışılmış ve bu çalışmanın kendisinden sonraki araştırmalara nasıl yol gösterdiği vurgulanarak, Mauss’un “armağan yaklaşımı” ana hatlarıyla verilmiştir. Sonuç bölümünde ise; hem Mauss’un “bütünsel sosyal olgu” kavramsallaştırması hem de “armağan yaklaşımı” birlikte ele alınarak, bu birlikteliğin “ilişkisel sosyoloji” paradigmasının fikirsel çekirdeklerinin kökü olduğu üzerine bir tartışma yapılmıştır.

Mauss’un Teorik Düşünüşünde “Bütünsel Sosyal Olgu” Kavramı

Mauss’un sosyoloji veya sosyal bilimler konusundaki düşünceleri ile teorik mirasının çerçevesini çizmek oldukça meşakkatlidir. Bunda Mauss’un üretken bir teorisyen olmasının yanı sıra, zaman zaman bazı konuları fragmanter şekilde ele alması etkilidir. Tunçbilek’in (2020) yaptığı çalışmaya “İkinci Adam ya da Kayda Değer Bir İstisna: Sosyal Bilimlerde Konumlandırılmayan Bir Düşünür Olarak Marcel Mauss” başlığını vermesi de, muhtemelen bu neden dolayısıyladır. Bununla birlikte Mauss, antropoloji, sosyoloji, felsefe ve psikoloji disiplinlerinin yayımladığı, kendi disiplinlerinin tarihsel veya kuramsal gelişimleri ile ilgili olan çalışmalarda da, tam olarak konumlandırılmamaktadır.

Ancak 1980’lerden sonra, Fransa’da Mauss’un değeri anlaşılmaya başlanmış ve düşünceleri, teorileri, çalışmaları yeniden ele alınarak ve değerlendirilerek bazı konularda hakkı teslim edilmiştir. Fransa’da *La Revue du M.A.U.S.S (Sosyal Bilimlerde Fayda Karşısı Hareket)*⁷, 1981 yılında oluşturulmuş disiplinler arası ve uluslararası bir dergidir. Yayın hayatı yaklaşık kırk yıl süren derginin son cildi (58. cilt), 2021 yılında yayımlanmıştır. Derginin amacı, ilk olarak; “Anti-faydacı”, sosyal bilimlerde insan ve toplum hakkındaki birçok ekonomist görüşün ötesine geçen ahlaki, politik ve felsefi bir eleştiri önermektir. İkincisi, Mauss’u onurlandırmak ve dünya çapında sosyal bilimler tarihindeki en önemli metin olarak kabul ettikleri Mauss’un, *Armağan Üzerine Deneme* çalışmasını tanıtmaktır. Dergiye göre, bu eserin ana yeniliği, eski toplumların ekonomik insan (*homo-economicus*) kavramına sahip olmadığı ve piyasaya, sözleşmelere veya takasa değil, Mauss’un “verme, alma ve karşılık vermenin üç yükümlülüğü” olarak adlandırdığı şeye dayandıkları fikridir (La Revue du M.A.U.S.S., 2024).

Mauss’un sosyal bilimlere ve sosyolojiye dair en net görüşleri, Paul Fauconnet ile birlikte yazdığı ve “Sosyoloji” ismiyle *Grande Encyclopédie* dergisinin otuzuncu cildinde yayımlanmış çalışmada kendisini gösterir. Sosyolojinin bütün iddiasının, sosyal olaylarla ilgili olduğunu, sosyal olayların ise evrensel olan ve düzen ilkesine bağlı olarak anlaşılabilir olaylar olduğunu ileri süren Mauss ve Fauconnet’ye (2014: 145) göre;

Önce: toplumların yani insan yığınlarının varlığı herkesçe kabul edilen bir olay. Bu yığınların bir kısmı devamlı, milletler gibi; bir kısmı geçici, kalabalıklar gibi. Bazısı büyük

⁷ Dergide M.A.U.S.S. aynı zamanda “Mouvement anti-utilitariste dans les sciences sociales” kelimelerinin kısaltmasını temsil etmektedir. Sosyal bilimlerde fayda karşısı hareket veya sosyal bilimlerde anti-faydacı hareket olarak çevrilebilir.

dinler gibi çok geniş bir insan kütesini kucaklar, bazısı bir arada yaşayan karı-koca ailesi gibi ufaktır. Büyüklükleri ve biçimleri ne olursa olsun, bu veya bunlara eklenebilecek grupların (sınıf, kabile, meslek zümreleri, kast veya cemaatler gibi) ortak bir karakteri var: Hepsi de birbiri üzerine etki ve tepki yapan bir sürü fert şuurundan meydana gelmiştir. İşte toplumların özelliği de bu etki ve tepkiler, bu karşılıklı aksiyonlardır. Şimdi akla şöyle bir soru geliyor: Acaba bu grupların içinde cereyan eden olaylar arasında yalnız gurubu meydana getiren fertlerin özelliğini, yalnız insanlığın genel vasıflarını değil, gurubun grup olarak da özelliklerini belirten olaylar var mıdır? Öyle olaylar ki sırf, grup öyle olduğu için bu biçimdedirler. Ancak ve ancak böyle olaylar mevcut olduğu takdirde gerçek bir sosyolojiden söz edilebilir. Çünkü o zaman toplumun fertlerinkinden ayrı (daha doğrusu teker teker yaşadıkları farz edilen fertlerinkinden ayrı) bir hayatı olur (Mauss ve Fauconnet, 2014: 145).

Görüldüğü üzere Mauss'un düşüncesinde bir yandan Durkheimci bir etki varken, bir yandan da bugünlerde "ilişkisel sosyoloji" paradigması altında toplanmış olan düşüncenin kökleri vardır.

Mauss'un teorik mirası, 1917'de yayımlanmaya başlayan, *L'Année sociologique* dergisindeki deneme veya makalelerinde de görülür. Mauss'un burada yayımlanmış parçalı metinleri 1950 yılında, Georges Gurvitch öncülüğünde Claude Lévi-Strauss'un önsözyle *Sociologie et Anthropologie* ismiyle bir seçki kitapta⁸ toplanır. Bu kitaba Lévi-Strauss'un yazdığı geniş kapsamlı önsöz bazı tartışmalar⁹ yaratır. Lévi-Strauss bu önsözde; Mauss'un henüz 1926'da fizyolojik olan ile sosyal olana dikkat çekmesi ve birey ile grup arasındaki ilişkilerin doğru yorumlanması açısından bu olguların öneminin, özgünlüğünün ve genelliğinin altını çizen ilk kişi olduğunu söyler. Böylece Mauss'un, etnolojiyle psikanaliz arasındaki yakınlaşmayı da önceden gördüğünü belirtir. Bu yakınlık, grubun kültürüyle bireysel psişizm arasında bir bağıntılar sistemi kurmaya çalışan Amerikan psiko-sosyoloji okulunu etkiler. Mauss, psikolojik olanın sosyolojik olanla ilişkili bu bağımlılığı gün ışığına çıkarmaktadır. Mauss için önemli olan bu karşılıklı bağımlılık veya gereklilik hali onu "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırmasına götürmüştür. Bu bağlamda, bütünsel olgu üç-boyutlu olarak kendini gösterir. Bütünsel sosyal olgudaki bu üç boyut şöyledir; 1- sosyal olana ait değişik koşullar 2- bireysel bir tarihin değişik anları 3- bilinç-dışı kategorilere ve bireysel ya da kolektif dışavurumlara kadar değişik ifade biçimleri. Bu durumlar veya bu üç boyutlu olan "bütünsel sosyal olgu", somut bir deneyim içerisinde kavranabilir ve gerçekliğe denk düştüğünden emin olmayı sağlayan tek şeydir (Lévi-Strauss, 2005: 15-57).

Lévi-Strauss'un da belirttiği gibi, Mauss'un ilişkisel bakış açısı ile birbirine bağımlı veya bağlı düşünsel anlayışı, "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaşmasında görülür. Mauss'un "bütünsel sosyal olgu"nun somut deneyim içinde kavranabilir olmasından hareketle, "armağan yaklaşımı"ni geliştirir. *Armağan Üzerine Deneme*'yi değerli kılan, hem "bütünsel sosyal olgu" kavramsallaştırmasını kabul ettiren bir çalışma hem de toplumsal yaşamı "ilişkiler sistemi" olarak anlamaya yönelik çaba olmasıdır (Lévi-Strauss, 2005). Mauss'un bu "ilişkisel" yaklaşımı, farklı armağan türlerini karşılaştırmaya giriştiğinde ve büyük çeşitlilik gösteren biçimlerin gerisinde temel karşılıklılık düşüncesini keşfettiğinde de kendisini göstermektedir. Her bir armağan tipini bir sistemmiş gibi ele alarak bir bütün olarak inceler. Bulmaya veya keşfetmeye çalıştığı ilişki türü asla kültür toplamından keyfi olarak yalıtılmış iki veya

⁸ Bu kitap, Türkçeye 2005'te Özcan Doğan tarafından *Sosyoloji ve Antropoloji* ismiyle çevrilmiştir.

⁹ Lévi-Strauss bu önsözde kendisini Mauss'un varisi ilan etmiş, bunun üzerine Gurvitch ve Lévi-Strauss arasında tartışmalar yaşanmıştır. Ancak bu önsöz, "yapısal antropolojinin amentüsü haline gelir" (Tunçbilek, 2023: 20)

daha fazla öge arasında var olan ilişki değil, toplamın tüm bileşenleri arasındaki ilişki olan, ‘bütünsel sosyal olgu’lardır. Bu bağlamda Mauss, sosyolojik olgular ile psikolojik olgular arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı temel sorunun Durkheim’a kıyasla daha çok farkındadır (Lévi-Strauss, 2021: 90-93).

Mauss’un sosyal bilimlere dair bu görüşleri ve teorik mirasına dair yapılan Lévi-Strauss yorumları ışığında, Mauss’un “armağan yaklaşımı”na ve metodolojisine bakıldığında; Durkheim’daki “toplumsal olgu” fikrinin Mauss’ta “bütünsel sosyal olgu”ya evrildiği ve bu yönüyle Mauss’un toplumsal hayat içindeki soyut ve somut olgunun bir aradalığını savunduğu görülür. Tunçbilek, Mauss’un *Armağan Üzerine Deneme*’de toplumsal sistemi bir ilişkiler bütünü olarak kavrayan yaklaşımıyla Durkheimcı açıklama modeline bir alternatif geliştirdiğini ifade eder ve Mauss’un teorik düşüncesindeki bu bütünsellik ve karşılıklı ilişkisellikler durumunun, Mauss’un yöntemindeki “mütekabiliyet”te kendisini gösterdiğini ileri sürer (Tunçbilek, 2023: 24). Bu anlamda Mauss, *Armağan Üzerine Deneme* çalışmasında, ele aldığı toplumlara bütün parçaları iç içe geçerek simgesel ilişkiler ve etkileşimler yaratan bir sistem olarak değerlendirir. Ayrıca belirtilmelidir ki, Mauss için “armağan”, “bütünsel sosyal olgu”yu ortaya koymak için başlangıç noktasıdır. Bununla birlikte, aşağıda da değinileceği üzere Mauss, “armağan”ı kavramsal düzeye taşıyarak, toplumlar arasında karşılaştırma yapabilmeyi mümkün kılan bir araca dönüştürür. Mauss’un metodolojisi, “bütünsel sosyal olgu” kavramıyla birleşince, ilişkisel bir bakış açısını yansıtmakta ve özellikle başyapıtı sayılan *Armağan Üzerine Deneme* çalışmasında somutlaşmaktadır. Bu bağlamda, Mauss’un “bütünsel sosyal olgu” anlayışı, sosyal olayları bireyin deneyimi ve toplumun genel yapısı arasındaki bağlarla ilişkilendiren bir perspektife sahip olması, sosyal bilimlerdeki “ilişkisel sosyoloji” paradigmasının izlerini taşımaktadır.

Mauss’un “Armağan Üzerine Deneme”si ve “Armağan Yaklaşımı”

Mauss’un sosyoloji bilimine biçtiği görev, “bütünsel sosyal olgu”ları araştırmaktır ve sosyolojiye biçtiği bu rol ile *Armağan Üzerine Deneme* arasında da güçlü bir ilişki vardır. Mauss, Durkheim’in önerdiği gibi, sosyolojinin merkezine, kendi bağlamları içinde soyut sosyal olguları değil, ‘bütünsel sosyal olgular’ yerleştirir. Bu ‘bütünsel sosyal olgular’ toplumun ve kurumlarının tamamını harekete geçiren, toplumun yakaladığı kısa anın kavranmasını ve fikirler ya da kurallardan ziyade, insanların, grupların ve onların davranışlarının anlaşılmasını sağlayan karmaşık olguların somut geniş bütünlüğüdür (F. Weber, 2018: 12-13). Bu ‘bütünsel sosyal olgu’lar, *Armağan Üzerine Deneme*’nin en kısa özeti sayılabilecek şu cümlede açığa çıkar; “Değiş tokuşlar ve sözleşmeler, teoride gönüllü, gerçekte ise zorunlu olarak yapılan ve geri verilen armağanlardır” (Marcel Mauss, 2018: 72). Bu kısa ama bir o kadar etkili olan cümle, yaklaşık yüzyıldır tartışılmaktadır. Bu cümle aynı zamanda Mauss’un üçlü zorunluluk -alma, verme, karşılık verme¹⁰- durumunu da ortaya koymaktadır.

Mauss’un 1924’te yayımladığı çalışma Türkçeye ilk olarak 1934’te Sadri Ethem tarafından “*Hibe; Arkaik Cemiyetlerde mübadelenin Şekilleri ve Sebepleri*” ismiyle çevrilmiştir. Bu çeviride Mauss’un çalışmadaki dipnotları çevrilmemiştir. Ancak aşağıda da değinileceği üzere çalışmadaki dipnotlar oldukça önemlidir. Hatta bu dipnotlardan hareketle oldukça kapsamlı bazı çalışmalar yapılmıştır. Eldeki çalışmada kaynak olarak kullanılan çeviri ise, dipnotların da çevrildiği *Armağan*

¹⁰ “Karşılık verme” yerine “mukabele etmek” kavramını kullanmanın daha doğru olduğunu ifade edenler vardır (Tunçbilek, 2023). Buna katılmakla birlikte, literatüre “karşılık verme” olarak yerleştiği için bu çalışmada da böyle kullanılmıştır. Tabii, konuya yabancı olanlar için, bu “karşılık verme” ediminin ekonomist bakış açısındaki değiş-tokuşun anlık gerçekleşmesi olmadığının vurgulanması gerekir. O zaman bu ‘karşılık verme’, “al gülüm, ver gülüm” durumuna indirgenmiş olur (Bourdieu, 2022: 169). Buradaki “karşılık verme” ya da diğer ifadeyle “mukabele etme”, alınan armağana karşı, başka bir zamanda, başka bir yerde ve muhtemelen üzerine katarak verme durumudur. Üzerine katarak verme, bir faiz gibi de düşünülmemelidir. Belki bereketlenerek ilk verene geri dönmesi gibi düşünülmelidir. Bourdieu’nün ifadesiyle; “kayıp, kaçak vardır ama enerjinin korunma yasası doğruluğunu korur çünkü yitirilen bir başka yerde yeniden döner” (Bourdieu, 2022: 199).

Üzerine Deneme -Arkaik Toplumlarda Değiş Tokuşun Biçimi ve Nedeni- (2018) isimli çalışmadır. Kitap, giriş artı üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Mauss bu çalışmada; armağanın nasıl “bütünsel sosyal olgu” olduğuna vurgu yaparak, etnografik verilerden hareketle, sosyolojinin nasıl mümkün olduğunu ve armağanı kavramsal düzeye taşıyarak nasıl araştırma nesnesi kılınacağını tartışmaya açmaktadır. Özellikle Malinowski ve Boas gibi, antropologların saha verilerini kullanır ve onlara eleştiriler getirerek kavramlarını tartışır. Malinowski’nin incelediği *Kula* sistemi ve Boas’ın incelediği *Potlaç* sistemleri üzerine saha verilerini ele alır. Bu veriler; Melanazya, Polinezya, Trobriand adaları ve Kuzeybatı Amerika’daki arkaik kabilelerden Alaska’ya kadar olan, oldukça geniş bir sahadan toplanmış gözlem notları/sonuçlarıdır (Mauss, 2018).

Kula ve *Potlaç* kavramları, Mauss’un çalışmasının giriş kapısını açan anahtarlardır. Bu iki kavram esasen yerli diline aittir. Ancak bilimsel dil içinde, armağan olgusunu anlaşılır kılmayı mümkün hale getirmek için kullanılmaktadır. Tanımlamaya ve anlaşılır kılmaya çalıştıkları durum, arkaik kabilelerdeki armağanlaşma pratikleri veya Maussçu anlamda “toplum yükümlülükler sistemi” içindeki değiş-tokuş olgusudur. *Kula*; ilk olarak Malinowski (1922; 1989: 73, 74, 88; 1998: 24, 79) tarafından kullanılmıştır. Malinowski (1922; 1989; 1998), Amerika’da yaklaşık 150.000 km²lik alanı kapsayan takımadalardaki, arkaik toplumların armağan değiş-tokuşları veya armağan döngülerini tanımlamak için bu kavramı kullanır. Bu adalar arasında bir tür ticaret benzeri değiş-tokuş yaşandığını söyleyen Malinowski, *Mwali* denen bilekliklerin (batıdan doğuya doğru) ve *Soulava* denilen kolyelerin (doğudan batıya doğru) karşılıklı dönüşümlerinin, bir halka yarattığını söyler. Bu dönüşüm *Kula Halkası*’dır. Bu *Kula Halka*’sının döngüsü, düzenli değiş-tokuşlarla birbirine bağlanan kişiler, bu kişilerin karşılıklı ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla birbirine bağlanmasıyla devam eder. Değiş-tokuş üzerinden genelleşmiş bu karşılıklılıklar ve ilişkiler, ortaklıklar bütününe birbirine bağlar (Malinowski, 1922’den akt. Hyde, 2008: 40-41).

Mauss, Malinowski’nin çalışmalarından hareketle *Kula*’yı ele alır. Mauss’a göre; Malinowski, *Kula* adını taşıyan, bütün bir kabileler arası ve kabileler için ticaret sistemini tasvir eder. *Kula*, büyük bir *Potlaç*’tır; büyük çapta bir kabileler arası ticaretin hareketini sağlar. *Kula* aslında, Melanezya’da çok yaygın türdeki kabileler arası bir *Potlaç*’tan başka bir şey değildir. Kabileler arası *Potlaç*’ın bütün özellikleri bulunur. *Kula*, tıpkı *Potlaç* gibi bir seferinde armağan alanlar, gelecek sefere armağan verenler olurlar. Armağan verme de çok gösterişli biçimler alır, alınan şey hor görülür, ondan kaçınılır, ancak ayak dibine atılır atılmaz alınır; armağan veren abartılı bir tevazu gösterir. Bu değiş tokuş bağışların esas nesnesi, bir tür para olan *vaygu’a*’lardır. *Vaygu’a*’lar önemsiz şeyler, basit paralar değildir. Bu kurumun ayrıca, mitik, dini ve büyülü yüzü de vardır. *Kula*, aslında iktisadi ve sivil hayatının bütününe kapsadığı anlaşılabilir geniş bir yükümlülükler ve karşı yükümlülükler sisteminin en gösterişli anından başka bir şey değildir. *Kula* yalnızca diğer kurumları somutlaştırır, bir araya toplar (Mauss, 2018: 113-127).

Potlaç kavramı, ilk kez Franz Boas tarafından kullanılır. Boas tarafından kavramsal düzeye çıkartılarak kullanılan *Potlaç*, yerli dilinde “beslemek, tüketmek” anlamındadır. Boas, “karın doyurulan (yer)” diye çevirir. *Potlaç* bir tüketme rekabeti veya cömertliğin ve harcamanın yarışması olarak da yorumlanabilir. Şefler arasındaki şeref ve prestij çatışmasının, rekabetinin ve cömertliğinin yarışması olarak da tanımlanabilir. Belki en kısa teorik tanımlardan biri olarak şu söylenebilir; “itibar mücadelesi olarak potlaç, hiyerarşiyi yerleştirmektir” (Mauss, 2018: 78-79). *Potlaç*, bütün bir kabileyi hatta birçok kabileyi bir araya toplayan, zenginliklerin neredeyse tamamen tahribine (bazı yerliler zenginliği “öldürmek”ten söz ederler) kadar varan ve kabile reisleri arasındaki rekabet ve mücadele ilkesine

dayanan muazzam bir şölendir. Bu cömertlik mücadelesinde peşinde koşulan amaç, farklı gruplar ve bunların temsilcileri arasında hiyerarşi oluşturmaktır: En güçlü olan, zenginliği tahrir ederek de olsa en fazla zenginlik armağan eden olacaktır (F. Weber, 2018: 22).

Potlaç, hukuki bir fenomenen daha fazlasıdır: ‘toplum yükümlülükler sistemi’nin bir parçasıdır. *Potlaç*; dinidir, mitolojiktir ve şamanistiktir. Çünkü buna dahil olan reisler, adlarını taşıdıkları, danslarıyla dans ettikleri, ruhları tarafından ele geçirildikleri ataları ve tanrıları orada temsil eder. *Potlaç* bir toplumsal morfolojik olgudur: Kabilelerin, klanların, ailelerin hatta milletlerin bir araya toplanmaları, gözle görülür bir asabiyet, bir tahrik hali yaratır. Kardeş olunur ama yine de yabancı kalınır; devasa bir ticaret ve daimi bir yarışmanın içinde iletişim kurulur ve ters düşülür. Sözleşmelerin maddi nesnelere değiş tokuş edilen şeylerini vermelerine ve özellikle de geri verilmelerine sebep olan şeydir. *Potlaç* sözleşme veya toplum yükümler sistemi içinde, tıpkı armağandaki gibi; verme zorunluluğu, alma zorunluluğu ve geri verme zorunluluğu biçiminde görünür (Mauss, 2018: 154-156). Böylece Mauss çalışmasında, saha verilerinden yararlanarak, *Kula* ve *Potlaç*’dan hareketle, “bütünsel sosyal olgu” olarak tartışmaya açtığı “armağan”ı, toplumlar/topluluklar arası karşılaştırmalar yapabilmeyi mümkün kılan kavramsal analiz düzeyine çıkartır.

Mauss’un *Kula* ve *Potlaç* kavramsallaştırmalarından veya teorik açıklamalarından yararlanarak “armağan yaklaşımı”nı geliştirmesi, Mauss’un sosyolojinin görevi olarak “bütünsel sosyal olgu”ları araştırmak olduğu düşüncesiyle ilişkilidir. Bu bağlamda kısacası Mauss için her şey değiş tokuş kapsamındadır ve Godbout’a göre, bu armağanın neden tam anlamıyla bir “bütünsel sosyal olgu” olduğunu açıklar. Armağan ya da Mauss’un kelimeleriyle, verme, alma ve karşılık verme üçlü yükümlülüğüyle ortaya çıkan dolaşımda olma ve dönüşlülük için verilen iki örnek, F. Boas’ın Kuzeybatı Amerika’nın Kızılderilileri arasında incelediği gibi *Potlaç* ve B. Malinowski tarafından ayrıntılı olarak betimlenen *Kula*’dır (Godbout, 2003: 156).

Bu iki kavram üzerinden ilerleyen Mauss, armağan değiş-tokuşuyla, 20. yüzyılda yıkılmaya yüz tutmuş olan ilk konsensüsün, piyasanın natüralist eleştirisiyle, sosyal yardımlaşma/dayanışmanın hayırsever tasavvurunun siyasi bir eleştirisini yapmaya çalışır. Çalışmada armağan olgusunun ve armağan toplumunun yanı sıra, cömertlik, şeref ve itibar konuları ile eski hukuk ve eski iktisat sistemlerinin ilkelerini de ele alır. Henüz çalışmanın giriş bölümünde “İskandinav uygarlığında ve daha birçok başkalarında, değiş tokuşlar ve sözleşmeler, teoride gönüllü, gerçekte ise zorunlu olarak yapılan ve geri verilen hediyeler şeklinde ortaya çıkar” argümanını ileri sürerek armağanı bir üçleme oturtur (Mauss, 2018: 72). Daha sonra “Geri kalmış ya da arkaik toplumlarda, alınan armağanın zorunlu olarak geri verilmesini sağlayan hukuk ve menfaat kuralları nedir? Armağan edilen şeyde, armağan alanın geri vermesini gerektirecek hangi güç vardır?” sorularına cevap arayışında olduğunu vurgular. Böylece bir yandan arkaik toplumlarda ticari işlemlerin doğası hakkında bir anlamda arkeolojik sonuçlara ulaşacağını bir yandan bu arkaik toplumların iddia edildiği gibi iktisadi bir pazardan yoksun olmadıklarını, ancak değiş tokuş düzenlerinin farklı olduğunu ve bu toplumlarda değiş tokuş sözleşmelerinin olduğunu tasvir edeceğini söyler (Mauss, 2018: 73). Bu amaç ve sorular etrafında “armağan yaklaşımı”nın temellerini atan Mauss, *Kula* ve *Potlaç* durumunu tartışır. Bu tartışmayı, değiş-tokuş edilen armağanlar ve onları geri verme zorunluluğu yaratan toplum yükümlülükler sistemi ile sözleşmeye dayalı bir toplumsallık içinde olduğu sonucuna bağlar.

Çalışmasının girişinde ve ilk bölümünde; armağanın özelliklerini, geri verme zorunluluğunu, toplum yükümlülükler ve sözleşmeye dayalı durumunu ele aldıktan sonra, ikinci bölüme geçen Mauss, bu ikinci bölümde; ilk bölümde tartıştığı ve “armağan yaklaşımı”na bağladığı, *Kula* ve *Potlaç*

sistemlerinin analizini farklı bir boyutta değerlendirmeye tabi tutar. Bölüm boyunca, armağan veya *Kula* ve *Potlaç* sisteminin nasıl genişlediğini, bunun içindeki cömertlik, prestij ve para ilişkilerini, saha verilerinden yola çıkarak çözümler. Bu çözümlemeyle, önceki bölümde ortaya koyduğu “alma-verme ve geri verme zorunluluğu üçlemesi”ni derinleştirir. Bu sistemlerin içinde yer alan rekabet, güç, şeref, gösteriş, *Mana*, *Hau*, *Vaygua*... gibi durumlar ve kavramsallaştırmalar aracılığıyla, armağanın “bütünsel sosyal olgu” olduğunun altını çizer (Mauss, 2018). Nihayetinde ulaştığı sonucu Mauss (2018: 189) şöyle dile getirir;

Böylelikle, 4 önemli halk grubunda şunları bulduk: Öncelikle iki ya da üç grupta potlacı; ardından potlacın ana sebebini ve normal biçimini; ve ardından, buradan yola çıkarak ve bütün bu gruplar içinde, değiş-tokuşun arkaik biçimini yani sunulan ve geri verilen armağanları. Üstelik bu toplumlarda şeylerin dolaşımını, hakların ve kişilerin dolaşımıyla özdeşleştirdik. (...) İnsanlığın çok büyük bir kısmında geçerli olmuş; aynı zamanda da bizim anlattığımızdan başka halklarda da var olan bir rejimi tasavvur etmemize izin vermektedir. Yine bunlardan yola çıkarak şöyle bir tasavvurda bulunabiliriz: bu değiş-tokuş armağan ilkesi, klandan klana, aileden aileye “toplam yükümlülük” aşamasını geçmiş, ancak bununla birlikte, tam anlamıyla bireysel sözleşmeye, paranın geçerli olduğu pazar, daha doğrusu satış aşamasına ve özellikle, ayarı sabit ve damgalı parayla muhammen bedel kavramını henüz ulaşmamış toplumların ilkesidir (Mauss, 2018: 189).

Mauss, üçüncü bölümde; önceki bölümlerde antropolojinin verilerinden yararlandığını ve bütün bu olguların genel bir sosyolojik değeri olduğunu ifade eder. Bunların toplumsal tarih açısından da önemli olduğunu vurgular ve bu sosyolojik değeri olan verilerin, Avrupa hukuk ve iktisat biçimlerine doğru geçişi sağlarken, Avrupa toplumlarını tarihsel olarak açıklamaya yardım edebileceğini ileri sürer (Mauss, 2018: 190). Böylece eski hukuk ve eski iktisat sistemlerinde ulaştığı “toplam yükümlülükler sistem”lerinin izini sürmeye başlar. Bölüm boyunca Sami, Roma, Yunan ve Hint hukuk sistemlerini ve bu toplumların destanlarını inceler. Örneğin Hint destanı *Mahabarata*’nın devasa bir *Potlaç*’ın hikâyesi olduğunu söyler (Mauss, 2018: 214).

Bu bölümde Mauss, armağan kavramına dair bazı etimolojik tespitler de yapar. Bazı kelimeleri etimolojik olarak ele alır ve onlarla ilişkili anlam kümelerine bakar. Almanca *geben* ve *gaben*’den [*geben*: vermek; *gaben*: vermek fiilinin geçmiş zamandaki çekimi] türemiş kelimelerin çok zengin söz dağarı hakkında derinlikli bir incelemenin ve *Gift* [zehir], *Mitgift* [drahoma] gibi kelimelerle ve bu kelimelerle ifade edilen kurumların incelemesinin henüz yapılmadığını vurgular (Mauss, 2018: 227). Armağanın “zehir” anlamına yapılan bu vurgudan sonra, “... verilen ya da devredilen şeyin temsil ettiği tehlike, şüphesiz hiçbir yerde eski Cermen hukuku ve eski Cermen dillerinde olduğu kadar iyi hissedilmez. Bu durum, bu dillerin bütününde, *gift* kelimesinin, bir yandan armağan diğer yandan zehir ifade eden çifte anlamını açıklar. Bu uğursuz armağan, zehre dönüşen hediye ya da mal teması Cermen folkloründe temel bir yere sahiptir” tespitinde bulunur (Mauss, 2018: 232).

Mauss’un bu Cermen folkloründeki vurgusunu, Levis Hyde (2008) *Armağan* isimli çalışmasında, Cermen halklarının folkloründe yer alan masalları, armağanın zorunluluk veya tehlikeli boyutları üzerinden ele alır. Yine Mauss’un ileri sürdüğü armağan ve zehir ilişkisine dair semantik ve dilbilimsel çalışma eksikliği ve Mauss’un (2018: 232) bir dipnotta; “Yunancadaki *doz*, *zehir* dozunun Latincedeki transkripsiyonu olan *dosis*’in çevirisi *gift*’in etimolojisini incelemediğimiz soruldu” diye işaret ettiği noktalardan yola çıkılarak bazı çalışmalar yapılmıştır. Emile Benveniste’nin (2021) “Hint-Avrupa Sözcük Haznesinde Armağan ve Değiş-Tokuş” isimli çalışması bunlar içerisinde en çok öne çıkanıdır.

“Benveniste’nin çalışması, armağanı minör bir söylemden majör bir söyleme çıkartır” (Yurt ve Yıldız, 2021: 12). Mauss’un bu bölümünden hareketle ortaya çıkan iki çalışmaya atıf yapılması, Mauss’un aslında “armağan yaklaşımını” inşa ederken ne kadar detaylı ve titiz çalıştığına ve armağanı nasıl “bütünsel sosyal olgu” olarak ele alırken, ilişkisel bir teorik düşünceye sahip olduğunu göstermek içindir. Hyde’in (2008) çalışması “sanatsal yaratıcılık dünyayı nasıl değiştirir” alt başlığına sahip bir çalışma olarak, edebiyat ve folklorik öğeleri barındırırken, Benveniste’nin (2021) çalışması ise, içinde yapısalci yaklaşım nüveleri barındıran etimolojik, semantik ve fenomenolojik bir dilbilimsel çalışmadır. Bu bağlamda Mauss’un, nasıl grupların analizinden ilişkilerin analizine kadar geniş bir düşünsel anlayışla, “armağan yaklaşımı”ni ortaya koyduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Son bölümde Mauss, aynı antropolojik veriler sarmalı içinden ahlak, iktisadi sosyoloji ve genel sosyoloji ile ahlak açısından sonuçlar üzerinde durur. Ahlak açısından sonuçlarda; daha çok o dönemdeki sosyal politikaya, gösterişçi tüketime ve hayırseverliğe dair bazı eleştiriler yapar. “Sadaka hala onu kabul eden için yaralayıcıdır ve bizim ahlakımızın bütün çabası, zengin ‘sadaka’cının bilinçsiz ve onur kırıcı hamiliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir” (Mauss, 2018: 236). İktisadi sosyoloji açısından sonuçlarda; daha çok siyasal iktisada eleştiriler sunan analizler yapar. Zenginliğin, her açıdan, faydalı bir şey olduğu kadar bir itibar aracı da olduğunu vurgular. Avrupa toplumunda zenginliğin, emretmenin aracı olduğunu, ancak arkaik uygarlıklardaki zenginliğin, çıkar peşinde olsalar da, Avrupa uygarlığından farklı bir biçimde olduğunu ileri sürer. “Servet biriktirilir ama harcamak için, ‘zorunlu kılmak’ için, ‘sadık adamlar’ edinmek için. Alınanlar misliyle geri verilir, ancak bu, ‘ertelenmiş bir tüketimin’ kaybını telafi etmek için değil, çıkar söz konusu ama bu, bizi yönlendiren çıkara benzemez” (Mauss, 2018: 252). Daha sonra genel sosyoloji ve ahlakı yeniden ele alan Mauss, incelediği bu olguların toplumu veya topluma ait kurumları (*Potlaç* gibi) harekete geçirerek değiş tokuşları ve sözleşmeleri belirlediğini ileri sürer. Bu olguların aynı zamanda hukuki, iktisadi, dini, estetik ve morfolojik olduğunu vurgulayarak, “bütünsel sosyal olgu” kavramsallaştırmasını “armağan yaklaşımı”na bağlar (Mauss, 2018: 257).

Armağan Üzerine Deneme çalışmasının ana hatlarında, Mauss’un sosyolojinin görevi olarak gördüğü “bütünsel sosyal olguları” incelemeye örnek olarak “armağan”ı ele aldığı görülmektedir. Mauss, toplumu anlamının veya açıklamanın soyut olgularla değil, insanların davranışlarına odaklanan karmaşık olguların bütünselliği perspektifiyle incelenmesi gerektiği fikrini vurgulamaktadır. Bu yönüyle çalışmada, özellikle “teoride gönüllü, gerçekte zorunlu olarak verilen ve geri verilen armağan değiş tokuşları”na odaklanarak, “bütünsel sosyal olgu olarak armağan”ı kavramsal düzeye taşıyarak, kendisinden sonraki sosyal bilime ve sosyal bilimcilere yol açmıştır. En öz haliyle Mauss, *Kula* ve *Potlaç* sistemlerinin analizinden, bu sistemlerin içindeki rekabet, güç, şeref gibi faktörleri ele alarak; Sami, Roma, Yunan ve Hint hukuk ve iktisat sistemlerinin izini sürer. Çalışmanın sonuçlarını ise ahlak, iktisadi sosyoloji ve genel sosyoloji açısından değerlendirip, genel sosyoloji ve ahlak bağlamında, ele alınan olguların “bütünsel sosyal olgular” olduğunu vurgulayarak “armağan yaklaşımı”ni tamamlar.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Mauss’un genel teorik yaklaşımları ve “armağan yaklaşımı”, yukarıdaki iki bölümde verilmiştir. Bu bağlamda Mauss’un *Armağan Üzerine Deneme* çalışmasının; armağanın toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlarını ele alan kapsamlı bir sosyolojik inceleme olduğu ileri sürülmüştür. Mauss, “armağan yaklaşımı”yla, toplumu anlamının ve açıklamanın karmaşıklığını vurgulamış, bu doğrultuda teorik düşünceleri ile etnografik verileri bir araya getirmiştir. Armağan üzerine düşünceleri ve bütünsel sosyal olgu kavramsallaştırması aracılığıyla çağının sosyal, ekonomik ve ahlaki sorunlarına dair eleştiriler getirmiş ve sosyolojinin genel prensipleri üzerine düşündürücü ve yol açıcı bir çalışma sunmuştur.

Hyde'a göre, Mauss'un çalışması bazı kalıcı içgörüler barındırır. Armağan mübadelesini 'bütünsel sosyal olgu' olarak anlamak gerektiğine dikkat çeker ve aynı anda ekonomik, hukuki, ahlaki, estetik, dinsel ve mitolojik bir nitelik taşıyan, dolayısıyla tek bir disiplinin bakış açısından hareketle layığıyla izah edilemeyecek olan bir mübadelenin söz konusu olduğunu vurgular (Hyde, 2008: 21). Bu vurgu, "bütünsel sosyal olgu" olarak "armağan yaklaşımı", etkileşim ve ilişkileri de işin içine alarak, toplumun çok boyutluluğundan dolayı da inter-disipliner bir yaklaşımla ele alınması ve "ilişkisel sosyolojik perspektif" in gerekliliğini vurgulamakla eşdeğerlilikte bir ifadedir.

Mauss'un sosyolojinin görevini "bütünsel sosyal olguları" incelemek olarak tayin etmesi, toplumu anlamının veya açıklamanın soyut olgularla değil, insanların davranışlarına odaklanan karmaşık olguların bütünselliği perspektifiyle incelenmesi gerektiği fikri de yine "ilişkisel sosyolojik perspektif" e işaret etmektedir. Bütünsel sosyal olguların ilişkisel yönüne vurgu yapan Diego Viana'a göre, "Mauss'un esas katkısı; armağan vermek yalnızca malların/metaların dolaşımı veya ziyafetlerin verilmesi değildir, aynı zamanda toplumda konfigürasyonların oluşmasını sağlar". Bu konfigürasyonların içindeki ilişkiler, toplumsal yeniden üretimi sağlayarak bütünsel sosyal olguları doğurur. Bütünsel sosyal olgular ise, armağan döngüleri yaratır ve bu armağan döngüleri toplumsal ilişkileri hem yönlendirir hem de yeniden üreterek kendi varlıklarını devam ettirir. Bu döngü devamlılığı durumu, toplumdaki tüm ilişkileri hem birbirine bağlar hem de birbirine bağımlı kılar (Diego Viana, 2021: 53). Yapılan bu yorum/değerlendirmede de belirtildiği üzere, Mauss'un tasavvurundaki toplum düşüncesiyle "ilişkisel sosyoloji" perspektifinin tasavvuru net bir örtüşme içindedir.

Türkiye'de ilişkisel sosyoloji paradigmasına dair yapılan çoğu çalışmada Georg Simmel, paradigmanın öncüleri arasında zikredilirken, Mauss'tan bu anlamda nerdeyse hiç söz edilmemektedir. Ancak belki de yaşadıkları çağda, Simmel ile Mauss bir araya gelseydi, bugün "ilişkisel sosyoloji" olarak tanımlanan paradigma çok daha net ve çok daha erken dönemlerde sosyal bilimlere katkı sağlamış olurdu. Demir'e göre, "Vanderberghe; Marx, Simmel ve Mauss'u ilişkisel sosyolojinin *yapısalcı* kanadında bir araya getirerek, Lévi-Strauss, Ellias ve Bourdieu'nün yapısalcılığına vardırıır". Bununla birlikte Vanderberghe, ilişkisel sosyolojinin *süreççilik* durumunu ise Simmel, Mauss ve Tarde'nin bir kombinasyonu ile ilişkisel sosyolojiye bağlar (Vanderberghe 2018'den akt. Demir, 2021: 59). Ancak Türkiye'de bu tarz sentezlemeler oldukça eksiktir. Oysa Mauss ve Simmel'in yakınlaştıkları noktalara dikkat edildiğinde, her ikisinin de düşüncülerinde, ilişkisel sosyolojik kökler olduğu ve bu durumun "armağan yaklaşımı"larına ve "sosyolojiye biçtikleri rol" e de yansıdığı görülür. "Simmel'e göre sosyoloğun görevi; doğrudan, kendiliğinden ve bilinçsiz olarak zaten sürekli olup bitmekte olanı bilinçli olarak kavramaktır" (Jung, 2001: 21). Çok benzer ifadelerle Bourdieu, "Sosyoloji, kendiliğinden olanı, zımnı kalması, söylenmemiş olarak kalması gerekeni söylemek zorundadır" (Bourdieu, 2022: 172) diyerek Simmel ve Mauss'a yakınlaşır.

Toplum ve bireyin karşılıklı ilişkiselliğine dikkat çeken Simmel, "tekil olan genellik" e odaklanılmasını önerir. *Bireysellik ve Kültür* (2009) çalışmasında, "Toplumu konu alacak bir bilim olacaksa, bu bilimin etkileşimleri incelemesi gerekir" (Simmel, 2009: 48). Bu etkileşime en iyi örneğin "armağan" olduğunu da söyleyen Simmel'e göre, "her türlü 'mübadele' etkileşim sayılabilir" (Simmel, 2009: 65). Armağan da bir mübadele olduğu için etkileşime iyi bir örnektir. Toplum armağan ile daha görünür ve somut bir etkileşim içine girmektedir. Armağan analizi ile toplumsal etkileşimler ve ilişkiler izah edilebilir ve anlaşılabilir. Aynı çalışmasında Simmel, "Saf toplumsallaşma biçimlerinin saptanması... sistemli değişmesi, psikolojik olarak ve tarihsel gelişmeler açısından incelenmesi gerekir" (Simmel, 2009: 50) diyerek makro ve mikro birlikteliği veya başka bir ifadeyle ilişkisel sosyolojinin

olmasa bile ilişkisel düşünmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu anlamda, Simmel bir yandan “her türlü ‘mücadele’ etkileşim sayılabilir” (Simmel, 2009: 65) derken, diğer yandan da “armağan: karşılıklı mübadeledir” (Simmel, 2009: 85) diyerek, bir ilişkisellik düşüncesini ortaya koyar. Görüldüğü üzere, Simmel ve Mauss oldukça yakındır. Bu bağlamda Mauss da en az Simmel kadar ilişkisel sosyolojiye katkı sağlamakta veya ilişkisel sosyolojik düşüncenin köklerinde konumlanmaktadır. Aynı şekilde Bourdieu da Mauss ve Simmel’e yakınlaşmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda ilişkisel sosyoloji denilince, neredeyse akla gelen ilk isimlerden biri olan Bourdieu, hem Mauss’tan hem de onun “armağan yaklaşımı” ve “bütünsel sosyal olguları ilişkisel ele alma” düşüncesinden ve yönteminden etkilenmiştir. Bourdieu, sosyoloji nesnelci bir tasvirle yetinirse armağan değiş tokuşunu ‘al gülüm ver gülüm’e indirger ve armağan değiş tokuşu ile kredi eylemi arasındaki farkı ortaya koyamaz (F. Weber, 2018: 32-33). Yine Bourdieu, ‘simgesel sermaye’ kavramını ilk kez kullandığı çalışmasında ‘iyi niyet ekonomisi’ sistem altında, metaların hâkim dolaşım biçimi, açık piyasa mübadelesi yerine maddi ve simgesel armağan değiş tokuşuna dayandığını söyler (Swartz, 2022: 130-131). Bourdieu, Mauss’un ve Lévi-Strauss’un armağan değiş tokuşuna dair klasik analizlerini eleştirel bir gözle yeniden ele alır ve armağan değiş tokuşundaki makro yapıyı gören kişi, dışarıdan gözlemde bulunan, insan davranışının çeşitliliği içinde örüntülü bir düzenlilik bulmaya yatkın olan sosyal bilimci olduğunu ifade eder. Bourdieu, yapısalcı modele strateji dilini dahil ederek faili yeniden devreye sokmaya ve gündelik pratikler ile biçimselleştirilmiş modelleri arasındaki farka işaret etmeye çalışır (Swartz, 2022: 141-142). Buradaki strateji dili, simgesel mübadeleler ekonomisinin ilk özelliğidir. Söz konusu olan, her zaman için çifte, bir arada tutulması zor gerçekleri bulunan pratiklerdir. Bu bir tür *öz-aldatmaca*, bir tür mitoslaştırma aracılığıyla kendini mümkün ve geçerli kılmadır. Buradaki *öz-aldatmaca*, simgesel mübadeleler ekonomisinin bir başka özelliği olan *açıklık getirme tabusu*’dur. Neyin ne olduğunu söylemek, mübadelenin gerçeğini, mübadeleyi yok etmektir. Tüm bunlar gizli kalmalıdır. Bu oyunun kendisidir. Bizatihi bu sırrı yaymanın sosyolojik olarak düşünülemez olmasını sağlayan nesnel ve eyleyiciler tarafından içselleştirilmiş bir dolu toplumsal mekanizma mevcuttur. Tüm bunları anlamak sosyoloğun görevidir. Sosyoloji, kendiliğinden olanı, zımni kalması, söylenmemiş olarak kalması gerekeni söylemek zorundadır (Bourdieu, 2022: 170-173). Bu son cümlede, yukarıda da belirtildiği üzere, Bourdieu ile Simmel’i yakınlaştırmakta ve Bourdieu’nün Mauss gibi “bütünsel sosyal olgu olarak armağan”ı ele aldığını göstermektedir. Bununla birlikte Bourdieu, Kabiliye’de yaptığı saha araştırmalarını topladığı *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak* (2018) çalışmasında da “bütünsel sosyal olgu olarak armağan”ı irdelemektedir. Tüm çalışma boyunca bir bakıma Mauss’un hem açtığı yoldan ilerlemekte hem de onu aşma girişimindedir.

Mauss, muazzam bir kişisel etkileşimler evrenini ya da Durkheim’in ‘sosyal hayatın serbest akımları’ dediği şeyi, bireysel tuhafıklar psikolojisinden kopararak sosyolojiye bağlar (F. Weber, 2018: 32). Gerek Bourdieu’nün armağana dair ilişkisel noktaya dikkat çekmesi gerek F. Weber’in Mauss’un etkileşimlere dair yorumu, “ilişkisel sosyolojik perspektif”i göstermektedir. Armağanın “ilişkisel sosyolojik perspektif”le ele alınması gerekliliğini vurgulayan Godbout, armağanı bir sistemin temeli olarak, hem de bütün sosyal sistemden hiçbir eksiği olmayan bir sistemin temeli olarak görmek gerektiğini vurgular. Armağan, son derece sosyal olan ilişkiler sistemi içinde toplumun cisimleşmesidir ve bu ilişkiler iktidar ya da ekonomik çıkar etkenlerine indirgenemez. Yalnızca karşıt iki terimle düşünmeye zorlayan dikotomik totolojiler, gerçeği görmeyi önleyen bir sis perdesi yaratır (Godbout, 2003: 36). Böylece Godbout, hem faydacı paradigmaya eleştiriler sunar hem başka türüsünün

mümkünü üstüne kapı aralamaya çalışır hem de armağanın dikotomik düşünceyi ve dikotomileri yaratan teorileri aşma girişimi olarak “ilişkisel sosyolojik perspektif”le ele almayı önerir.

İlişkisel sosyoloji paradigması açısından önemli bir isim olan “Emirbayer de, erken tarihli bir metninde, Durkheim’ı ilişkisel sosyal realist olarak görür ve Durkheim ile ilişkisellik arasında bir bağ kurar” (Demir, 2021: 88). Bununla birlikte “İlişkisel sosyoloji sosyal teorideki gerek klasik gerekse de çağdaş isimlere keşifsel dönüşler yapmaktadır” (Demir, 2021: 243). Bu bağlamda Mauss ve “ilişkisel” arasında kurulan bağlarla, yeni keşifler yapılması gerekir.

Sonuç olarak bu çalışma, Mauss’un sosyal bilim anlayışında “ilişkisel sosyolojik” kökler olduğu ve bu düşünsel köklerin Mauss’un “bütünsel sosyal olgu” kavramsallaştırmasında etkili olduğu iddiasını savunmaktadır. Mauss’un “bütünsel sosyal olgu” kavramsallaştırması, bu kavramın “armağan yaklaşımı”nda somutlaşması ve bu iki kavramın birleşiminden türeyen “bütünsel sosyal olgu olarak armağan” teorisi, Mauss’un ilişkisel sosyolojik bir perspektif içinde olduğunu göstermektedir. Mauss’un bu perspektifi, giriş kısmında değinilen ilişkisel sosyolojinin beş fikrinsel çekirdeği (‘süreçsel düşünme ilkesi’, ‘tözcülük reddi’, ‘karşılıklı bağlılık ilkesi’, ‘yeniden üretim ilkesi’) bağlamında düşünüldüğünde, Mauss’un yaklaşımının bu fikrinsel çekirdeklerin hepsini içerdiği görülür. Bu çekirdekler bağlamda Mauss’un, armağan analizinde yapı-birey birlikteliğini toplumsal yeniden üretim içinde kavrayarak, armağanlaşmanın süreçsel olduğunu ve bir karşılıklı bağlılıkla ilerlediğini göstermiştir. Yani soyut olanla somutun, imgesel olanla simgeselin bir aradalığını fark etmiş ve etnografik verilerdeki pratiklerden hareketle daha üst düzey soyutlamalar olan teorik kavramsallaştırmalarla birleştirmiştir. Mauss’un bu birleştirme başarısı, “ilişkisel sosyoloji”nin bugün de aşmaya çabaladığı düaliteli aştığını göstermektedir. Böylece çalışmanın başında ileri sürülen iddiaya geri dönülürse; Mauss’un hem “bütünsel sosyal olgu” anlayışı hem de “armağan yaklaşımı” birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde, bu birliktelikte “ilişkisel sosyoloji” paradigmasının kökenleri/kökleri olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Benveniste, E. (2021). Hint-Avrupa sözcük haznesinde armağan ve değiş-tokuş. Engin Yurt ve Erdal Yıldız (Ed.), *Armağanın fenomenolojisi* (1. Baskı, s. 39-53). Pinhan Yayınları. (Orijinal makalenin basım tarihi 1971).
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak* (1. Baskı). (N. Ökten, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1972).
- Bourdieu, P. (2022). *Pratik nedenler* (3. Baskı). (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). Hil Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1994).
- Cairn-Info. (2024). La Revue du M.A.U.S.S. Retrieved June 25, 2024, from <https://www.cairn-int.info/journal-revue-du-mauss.htm?contenu=english-full-text-articles>
- Demir, S. (2021). *Sosyolojide ilişkisellik ve ilişkisel sosyoloji* (1. Baskı). Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Emirbayer, M. (2012). İlişkisel sosyoloji için manifesto. Güney Çeyin ve Emrah Göker (Yay. Haz.), *Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* (1. Baskı, s. 25-65). NotaBene Yayınları. (Orijinal makalenin basım tarihi 1997).
- Godbout, J. T. (2003). *Armağan dünyası* (1. Baskı). (D. Hattatoğlu, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2000).
- Hyde, L. (2008). *Armağan* (1. Baskı). (E. Ayhan, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1979).
- Jung, W. (2001). *George Simmel -yaşamı, sosyolojisi, felsefesi-* (1. Baskı). (D. Özlem, Çev.). Anahtar Kitaplar Yayınevi (Orijinal eserin basım tarihi 1990).
- Kasapoğlu, A. (2016). *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji* (1. Baskı). Yeni İnsan Yayınları.

- Lévi-Strauss, C. (2005). Önsöz. Georges Gurvitch (Ed.), *Sosyoloji ve antropoloji* (1. Baskı, s. 15-57). (Ö. Doğan, Çev.). Doğu Batı Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1950).
- Lévi-Strauss, C. (2021). *Yapısal antropoloji sıfır* (1. Baskı). (N. Bingöl, Çev.). Ketebe Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1973).
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the western pacific*. George Routledge and Sons.
- Malinowski, B. (1989). *İlkel toplumlarda cinsellik ve baskı* (1. Baskı). (H. Portakal, Çev.). Kabalcı Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1927).
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum* (1. Baskı). (H. Portakal, Çev.). Öteki Yayınevi (Orijinal eserin basım tarihi 1926).
- Mauss, M. (1934). *Hibe; arkaik cemiyetlerde mübadelenin şekilleri ve sebepleri* (1 Baskı). (S. Etem, Çev.). Ahmet Sait Matbaası (Orijinal eserin basım tarihi 1924).
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve antropoloji* (1. Baskı). (Ö. Doğan, Çev.). Doğu Batı Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1950).
- Mauss, M. (2018). *Armağan üzerine deneme* (1. Baskı). (N. Özyıldırım, Çev.). Alfa Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Mauss, M. ve Fauconnet, P. (2014). Sosyoloji. (Ü. Meriç, Çev.). *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(21-22), 143-173.
- Powell, C. ve Dépelteau, F. (2015). *İlişkisel sosyoloji ontolojik ve teorik yönelimler* (1. Baskı). (Ö. Akkaya, Çev.). Phoenix Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2013).
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (1. Baskı). (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Swartz, D. (2022). *Kültür ve iktidar -Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi-* (5. Baskı). (E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1997).
- Tunçbilek, Ş. S. (2020). İkinci adam ya da kayda değer bir istisna: Sosyal bilimlerde konumlandırılmayan bir düşünür olarak Marcel Mauss. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, (40), 499-539.
- Tunçbilek, Ş. S. (2023). *Marcel Mauss'un Armağan Üzerine Deneme'si -Bir Tahlil* (1. Baskı). Ketebe Yayınları.
- Vanderberghe, F. (2018). The relation as magical operator: Over coming the divide between relational and processual sociology. In F. Depeltau (Ed.), *Relational sociology handbook* (pp. 35-59). Palgrave Publishing.
- Viana, D. (2021). The gift as total social fact: from Mauss to Money. In Stefan Kesting, Iona Negru and Paolo Silvestri (Eds.), *The gift in the economy and society* (1. Edition, pp. 52-77). Routledge Publishing.
- Weber, F. (2018). Sunuş. M. Mauss (Yazar) ve N. Özyıldırım (Çev.). *Armağan üzerine deneme* (1. Baskı, s. 11-67) içinde. Alfa Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Yurt, E. ve Yıldız, E. (2021). *Armağanın fenomenolojisi* (1. Baskı). Pinhan Yayınları.